

INDICKÉ DIVADLO

Pavel Trtílek (4. prosince 2014)

- **Indie:** „kolébka“ asijského dramatu
  - nejstarší doklady o **vzniku a rozvoji divadla** v Asii
  - divadelní prvky se však v Asii objevovaly i **jinde** (tanec, zpěv, loutky, akrobacie, šamanské prvky...)
- **Indický subkontinent:**
  - velikostí srovnatelný s Evropou
  - každý stát: svébytná historie, kultura, jazyk, písmo, náboženství apod.
  - soudržný systém: **sociální struktura** založená na sdílení **náboženských představ** a na etických principech vyjádřených náboženským učením (hinduismus, buddhismus, džinismus)

- **historie indického subkontinentu:**
  - 3.-2. tisíciletí př.n.l.: počátek **městských civilizací**, harappská kultura (Mohendžodáro, Harappa aj.)
  - **védské období**: Árjové přišli ze stř. Asie (cca 1.400 př.n.l.)
  - 1498 **Vasco de Gama** objevil pro Evropany námořní cestu do Indie
  - od 16. stol. se do Indie šíří ze západu **islám**
  - 1858–1947 **Britská Indie** (koloniální období)
  - 1947: konec britské nadvlády, krvavé **rozdělení původní Indie**, vzniká:
    - **Indie** (hinduisté), **Pákistán** (muslimové), **Bangladéš** (muslimové a hinduisté)

Náboženství:

- **hinduismus**

- árijské náboženství ovlivněné náboženskými představami původních obyvatel (kult plodnosti), žijících dnes na jihu Indie (Drávidové)
- nábožensko-sociální systém (dnes cca 1.200.000.000 vyznavačů), duše prochází koloběhem mnoha životů
- kult mnoha bohů

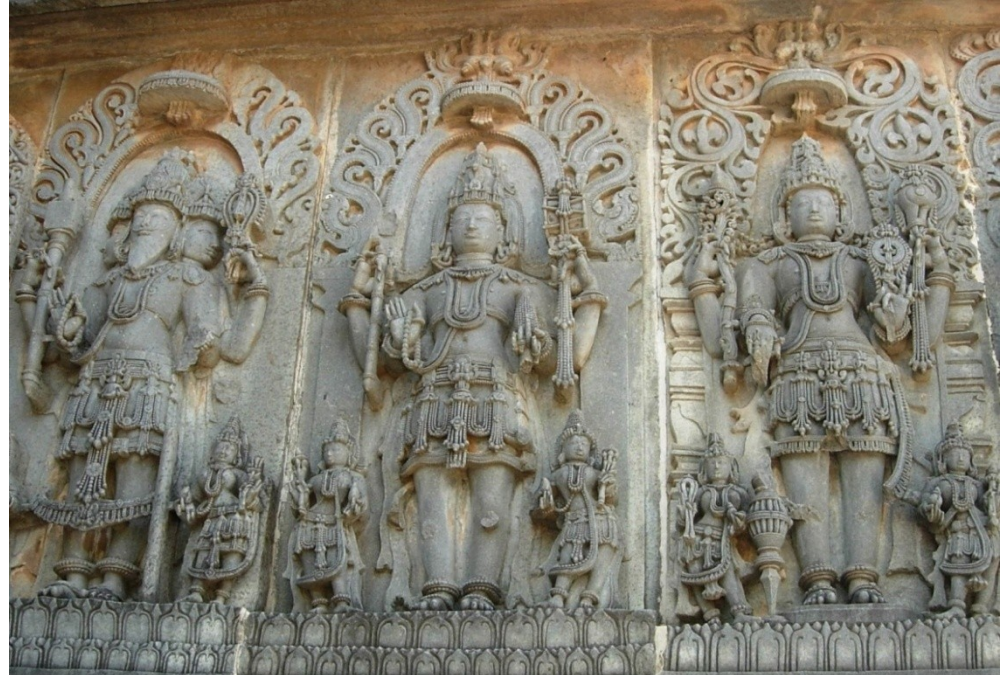
- **buddhismus**

- **džinismus**

- **sikhismus**

- **islám**

- **křesťanství**

System kast Árjů:

- **brahmáni**
  - kněžší (náležela jim bílá barva)
- **kšatrijové**
  - válečníci, panovníci (červená barva)
- **vaišjové**
  - obchodníci, řemeslníci, zemědělci (žlutá barva)
- **šúdrové**
  - dělníci a sluhové (černá barva), původní obyvatelstvo
- **párjové** (tzn. nedotknutelní)
  - lidé mimo kasty, tzv. „nečistí“
- kasty byly dědičné a závazné
  - **1947** – oficiálně zrušeny (dodnes leckde přetrvávají, hlavně na venkově)

dnešní párjové

Jazyk a písmo:

- neexistuje jednotný indický **jazyk ani písmo**
  - dnes 23 oficiálních jazyků (stejně jako v EU) a přes 2.000 dialektů
  - snaha o zavedení **hindštiny** jako univerzálně dorozumívacího jazyka (20% mluvčích), protesty Tamilů a dalších obyvatel jižní Indie
  - **angličtina** používána jako úřední řeč
  - nejrozšířenější písmo dévanágarí:
- **sanskrt** (tj. sestavený)
  - liturgický jazyk
  - směli ho užívat představitelé 3 nejvyšších kast
- **prákrť** (tj. přirozený)
  - množství běžných jazyků (a jejich různé dialekty)
  - i původ romštiny

- staroindická dramata: **vícejazyčná**
  - **sanskrt** na jevišti hovořili: bohové, polobohové, bráhmani, panovníci, vyšší dvořané, kupci, dcery ministrů, asketky, kurtizány
  - ostatní postavy mluvily **prákrtem**
  - v divadelních učebnicích je uvedeno **9 hlavních prákrtů** (každý nich je vyhrazený jinému typu postav)
  - postavy hovořící **prákrtem** musely přejít do **sánskrtu**, když hovořily o míru, válce, nebeských znameních nebo jiných významných záležitostech
  - naopak postava hovořící **sanskrt** může přejít do **prákrtu**, když se octne v těžkostech nebo vystupuje inkognito
  - **vícejazyčnost** sanskrtských dramát zvyšovala nároky kladené na diváka a **znesnadňovala pochopení textu**

- viz např. ***Hra o Šáripurovi***
  - nejstarší nám dochované staroindické drama (z 1.–2. stol. n. l., autor Ašvaghóša)
  - 17 postav hry hovoří **4 různými jazyky** (podle svého společenského stavu):
    - **sanskrt** mluví jen Buddha, princ, 3 Buddhovi žáci, hlavní hrdina
    - 3 různými **prákrty** mluví ostatní postavy (služka, zloduch, popleta, kurtizána)
    - **inscenační a režijní pokyny** jsou psány částečně prákrtem a částečně sanskrtem (ač později bylo zvykem psát je **sanskrt**)

Védy:

- nejstarší posvátné texty hinduismu
  - existovaly už v **15. stol. př.n.l.** (Árjové)
  - zapisovány až od **8. stol. př.n.l.**
- veršované, komplikovaná prozódie
- obsahovaly: ódy na bohy, modlitby, obětní návody, poučení, základy mýtů atd.
- **4 sbírky:** *Rgvéda*, *Sámavéda*, *Jadžurvéda*, *Atharvavéda*
  - **nebyly námětem dramát** (hypotézy o dialogových pasážích *Rgvédu* coby obřadních mysterií vyvráceny)
  - obsahují **mýtus o vzniku divadla**
  - „5. véda“: divadlo (nebo též epos *Mahábhárata*)

श्रीगणेशायनमः ॥ ७३ ॥ अग्निः इति पुरः र्हितं यज्ञस्य देवं क्रुत्विजं
॥ होतारं रलुधातमं ॥ अग्निः पूर्वभिः ॥ कृषिभिः उर्यः ॥ नृत्नैः ॥ उत ॥ सः ॥ देवा
ना ॥ आ ॥ इह ॥ वसति ॥ अग्निना ॥ रथि ॥ अश्ववत् ॥ पोष ॥ एव ॥ इति ॥ देवैः ॥ यज्ञस्य
वीरवत् ॥ तमं ॥ अग्नेयं ॥ यज्ञं ॥ अश्वरं ॥ विश्वतः ॥ परिभूः ॥ अति ॥ सः ॥ इत ॥ देवेषु ॥ ग
च्छति ॥ अग्निः ॥ होता ॥ कृषिः ॥ क्रतुः ॥ सत्यः ॥ चित्रश्रवः ॥ रतमः ॥ देवः ॥ देवैः ॥ आ ॥ गुम्
त् ॥ १ ॥ यत् ॥ अंग ॥ दशुर्षः ॥ तं ॥ अग्ने ॥ मद्रं ॥ कुरिष्यसि ॥ तव ॥ इत ॥ तव ॥ सस्यं ॥ अग्नि
रः ॥ उपात्वा ॥ अग्ने ॥ देवैः ॥ देवैः ॥ दीपांस्तु ॥ धिया ॥ वयं ॥ नमः ॥ मरतः ॥ आ ॥ इमसि
राजते ॥ अश्वराणां ॥ गोपां ॥ क्रतस्य ॥ दीदेवि ॥ वर्धमानं ॥ स्व ॥ इमे ॥ सः ॥ नः ॥ पिता ॥ इवा
सनके ॥ अग्ने ॥ सुउपायनः ॥ भव ॥ सर्वस्वानः ॥ स्वस्तये ॥ २ ॥ वायो इति ॥ आ ॥ यग्निः

भिः

द्वीतये ॥ इमे ॥ सोमाः ॥ अरुं कृता ॥ तेषां ॥ पाहि ॥ श्रुधिः ॥ हवं ॥ वायो इति ॥ उक्तेभिः ॥ जरते
त्वां ॥ अश्व ॥ जरितारः ॥ सुतः ॥ सोमाः ॥ अरुः ॥ र्विदः ॥ वायो इति ॥ तव ॥ प्रउचं चती ॥ धेना
जिगति ॥ दशुर्ष ॥ उरुवी ॥ सोमः ॥ पीतये ॥ इवायूरति ॥ इमे ॥ सुताः ॥ उपाप्रयः ॥ रभिः ॥
आ ॥ शतं ॥ इदं ॥ वां ॥ उत्रांति ॥ हि वायो इति ॥ इदं ॥ च ॥ चेतथः ॥ सुतानां ॥ वाजिनीव
स्स इति वाजिनीवस्तु ॥ तौ ॥ आ ॥ यातं ॥ उपा ॥ इवत् ॥ ३ ॥ वायो इति ॥ इदं ॥ च ॥ सुन्वतः
॥ आ ॥ यातं ॥ उपा ॥ जिः ॥ रक्तं ॥ मशु ॥ इथा ॥ धिया ॥ नरा ॥ मित्रं ॥ कुवे ॥ पतदसं
वरुणं ॥ च ॥ मित्रादसं ॥ धियं ॥ धृतानीं ॥ सार्धता ॥ क्रतेन ॥ मित्रावरुणो ॥ क्रतुः ॥ व
धो ॥ क्रतुस्य ॥ आ ॥ क्रतुं ॥ वृहते ॥ आ ॥ शाश्वे इति ॥ क्रवी इति ॥ नः ॥ मित्रावरुणा ॥ तु
विजातौ ॥ उरुक्षया ॥ दक्षं ॥ द्याते इति ॥ अपसं ॥ ४ ॥ अश्विना ॥ यजरी ॥ इषः ॥

rukopis
Rgvédu

STAROINDICKÉ DRAMA:

- též klasické indické divadlo / sanskrtské divadlo
- kromě něj existovaly ještě 2 druhy divadla:
  - lidové hry
  - regionální divadelní formy
  - (o nich více např. ve studiích Dany Kalvodové)
- 1789: překlad Kálidásova dramatu ***Šakuntala*** do angličtiny
  - Evropa objevuje staroindickou kulturu: **zájem o Indii**, horlivé pátrání po dalších **starých dílech**
  - 1801: pořízen překlad hry do **němčiny**
  - 1873: pořízen překlad do **češtiny** (později přebásněno Fr. Hrubínem jako *Ztracený prsten*)

- objeveno na 800 dramatech z doby indického starověku
  - dokonce i divadelní příručky
- nejstarší nalezené zlomky jsou z 1. stol. n. l.
- ***Hra o Šáripurovi*** (Ašvaghoša)
  - nejstarší dochovaná hra (torzo)
- ze 2. stol. n. l. máme 25 kompletních her
- přelom 1. a 2. tisíciletí: **úpadek** sanskrtského dramatu
  - psána už často jen „knižní dramata“
  - ubývá jevištní realizace
- 13. stol.: sanskrtské hry se přestaly uvádět
  - šíření islámu

Charakteristika staroindického dramatu:

- základní složky:
  - **řečová** (dialogy, monology, recitace, zpěv)
  - **pohybová** (gesta, mimika, kroky, tanec)
  - **scénografická** (tzv. „výzdoba“: kostýmy, líčení, jeviště bez kulis, jen základní rekvizity)
  - **hudební** (hudebníci přítomni na jevišti)
- drama mísí **verš i prózu, sanskrt i prákrt**
- rozsah: **1–10 dějství**
  - později však i několik desítek dějství
- **mezihry**
  - informativní charakter o událostech neznázorněných na jevišti

- **tabu na jevišti**
  - jídlo, polibky, vraždy, smrt (k tomu sloužilo „zákulisí“)
  - slovní popis určité postavy, která to „vidí“ (bitva, požár, splašený slon, milostný akt...)
  - později porušováno
- **jednota děje**
  - dodržována
- **jednota místa a času**
  - nedodržována
- **témata her**
  - mytologie i současnost

Divadelní teorie:

- tzv. **šástry**
  - učebnice tehdejšího vědění (teoretické příručky různých oborů)
  - veršované
  - ty divadelní byly určeny pro **tvůrce, kritiky i diváky**
- **Nátjašástra**
  - nejstarší a nejobsáhlejší indická divadelní poetika
  - stáří nedovedeme určit – jde o dobu cca **2. stol. př.n.l. až 1. stol. n. l.** (dochováno více verzí)
  - překlad by zněl ve smyslu: *Učebnice divadelního umění* [nátja – odvozeno od sanskrtského kořene „nat-“ (tančit, vyjadřovat se tancem)]
  - legendární autor: **světec Bharata** (praotec indického divadla), ve skutečnosti bylo autorů průběžně více

- popisuje plně **vyvinuté divadlo** s ustálenými **typy postav** a různými **zvyklostmi** (divadlo tedy existovalo už během 1. tisíciletí př.n.l. a bylo zjevně oblíbené)
- **zabývá se všemi složkami divadla**
  - texty her
  - básnickou metrikou a sanskrtskou gramatikou
  - pohyby herců
  - scénografií
  - divadelním prostorem a stavbou divadelních budov
  - hudbou a tancem
  - žánry
  - spojením divadla s náboženským životem (obřady)
- **Dašarúpaka**
  - příručka z 10. stol. n. l. (víceméně výtah z *Nátjašástry*)

Mýtus o vzniku divadla:

- *Nátjašástra* popisuje v 1. kapitole mytický vznik divadla:
  - divadlo vzniklo na **žádost bohů** jako snaha **vyvést lidstvo z úpadku** (svět byl ve stavu mravní otupělosti a lidé se stali otroky tělesných vášní)
  - bůh **Brahma** stvořil „5. védu“, divadelní védu
  - předána mudrci **Bhárátovi** (režisér 1. představení), aby podle ní se svými 100 syny a nebeskými tanečnicemi vytvořil **1. představení**
  - přihlíželi mu bohové i démoni – pojednávalo o **střetu bohů a démonů**, nakonec byli démoni poraženi
  - to vyvolalo jejich **útok**: ochromili hercům jazyk, paměť i pohyby

Náměty dramát:

- trojího druhu: známý, vymyšlený, smíšený
  - „Námět je trojího druhu: známý, vymyšlený, smíšený. Známý pochází ze starých příběhů, vymyšlený je vytvořený dramatikovou fantazií a smíšený vzniká spojením obou.“ (Dašarúpaka)

Náměty:

- nevědecká literatura (mytologie), zejména eposy:
- ***Mahábhárata*** („autor“ Vjása)
  - rozsahem 7násobek obou homérských eposů
- ***Rámájana*** („autor“ Válmíki)
  - byly zapisovány 1 200 př.n.l. – 250 n.l.
  - nejstarší zmínky o nich však už kolem 3. tisíciletí př.n.l.
  - psány sanskrtem ve dvojverších
  - mísí historii, legendy, mýty

Mahābhārata (ukázka ilustrace a textu)

dávná království
zmíněná v obou
eposech

Tanec:

- existoval už před vznikem divadla: tzv. „**nrtta**“ – k uctění božstev
- tzv. „**nátja**“: součást divadelních představení
- nejznámější indický tanec: **kathakali**
  - tanečně-divadelní forma: epizody střetu sil dobra a zla (náměty hlavně z *Mahábháraty* a purán)
  - vznik: 16. a 17. stol. (Kérala, jih Indie)
  - protagonisté: muži + hudební doprovod
  - složité líčení i kostýmy (významy barev)
  - pohybová složka: převládají symbolické pohyby rukou, očí, gesta (oproti pohybům napříč jevištěm)
  - pohyby a gestikulace téměř nahrazují slovní dialog

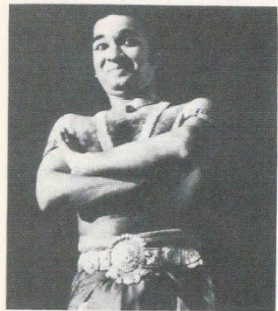
Teorie rásy:

- citový účinek divadelního představení na diváka
  - vyvolání **nálady, emoce**
  - intenzita estetického zážitku
  - účel: povznést, vnitřně obohatit a očistit diváka
  - rása = esence, trest', šťáva
- **8 rás:** milostná, veselá, statečná, úžasu, smutná, hněvivá, bázlivá, znechucení
- později přidána **9. rása:** klidu a míru
  - pro alegorické a duchovní hry
- každé představení **kombinuje více rás**, jedna z pozitivních však vždy **dominovala**
  - milostná, hrdinská, statečná nebo úžasu
- nikdy nedominovala záporně laděná rása
  - proto neznali tragédii

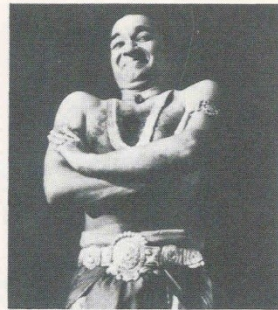

Rása se vyvolává:

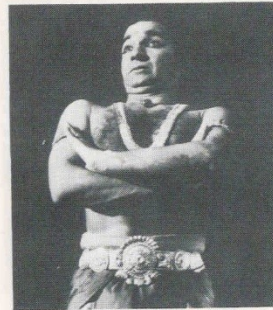
- podle *Nátjašástry*:
  - působením postav/herců (slovy, zpěvem, tancem, gestem...)
  - kostýmem a líčením
  - vnějšími projevy emocí (smích, pláč, soucit) – jde o tzv. bhávy
  - „*Dílo bez rásy není uměleckým dílem.*“
- **bhávy** – základní emoce, které lze na jevišti fyzicky předvést
  - bháva rozkoše, radosti, odhodlání, úžasu, smutku, hněvu, strachu, hnusu
  - k vyvolání dominantní rásy lze použít více bháv
- **sahrdaja** – vzdělaný divák se všemi intelektuálními předpoklady
  - divadelní představení je pro něj plně srozumitelné

(a) *láska*

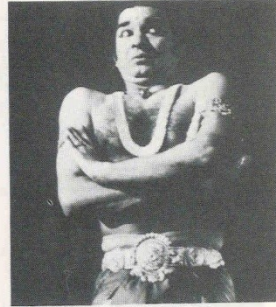

(b) *veselost*

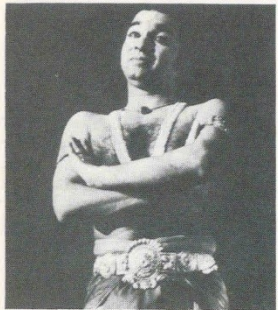

(e) *statečnost*

(f) *bázeň*

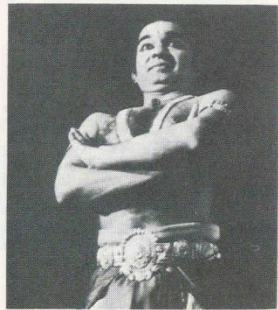

guru Dhanandžajan předvádí základní citové stavy,
bhávy uvedené v *Nátjašástre*

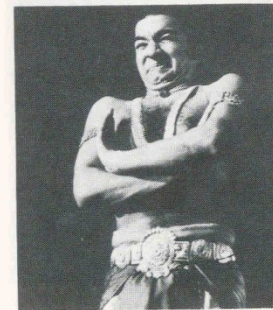

(c) *smutek*

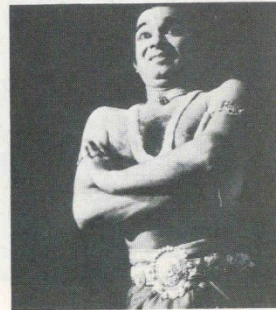
(d) *hněv*

(g) *odpor*

(h) *údiv*

Struktura sanskrtských her:

- **prolog**
  - dialog sútradháry s dalším členem skupiny
  - velebení bohů
  - úvod ke hře (informace o názvu, autorovi, představí hereckou společnost, zamyšlení nad tématem hry)
- členění na **dějství**
  - jednota děje souvisí se základní rásou
  - rámování odchodem a příchodem herců
  - „přiměřené délky epizod“
- **mezihry**
- **závěr**
  - obsahuje požehnání z úst hlavního hrdiny (hrdinky)

Dělení her podle žánrů (*Nátjašástra*):

- staroindické hry zvané **rúpaka** se dělily na 10 žánrů, z nichž byly nejrozšířenější dva:
  - **nátaka**: převzatý námět, mytické i světské téma, rása milostná/ hrdinská, rozsah 5-10 dějství, hlavní hrdina je bůh v lidské podobě nebo král (např. Kálidásova **Šakuntala**)
  - **prakarana**: původní námět, rása milostná/ hrdinská, rozsah 5-10 dějství, postavy vyššího původu (např. Šúdrakův **Hliněný vozíček**)
  - další 3 víceaktové a 5 jednoaktových žánrů
  - a 18 žánrů nižšího dramatu (frašky, loutkové i stínové divadlo apod.)
- pozdější příručky uvádějí počet žánrů až 20

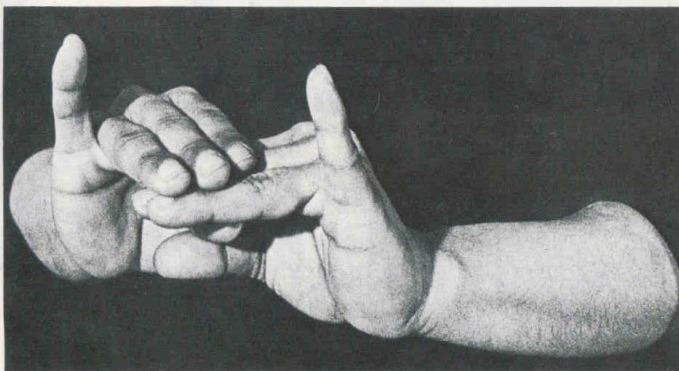
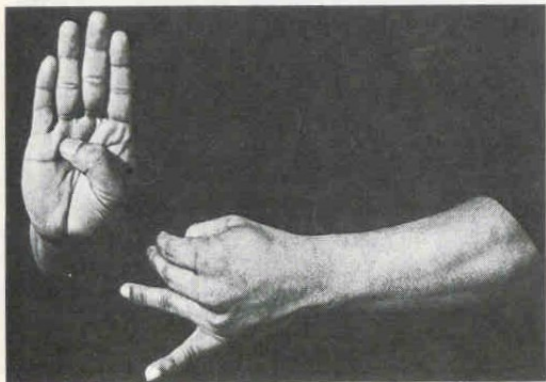
Dramatické postavy:

- ustálené typy postav
  - posedlost příruček jejich tříděním
- základní členění postav:
  - božské
  - polobožské
  - lidské
- příručky je člení na mnoho subkategorií
  - např. podle vztahu hl. hrdiny k hl. ženské postavě apod.

Scénická realizace:

- bez technických prostředků a kulis
- složitý systém **divadelních konvencí** (pro nás nesrozumitelný) coby důsledek jazykové mnohočetnosti:
- **mudry**: gestické pohyby prstů nesoucí význam
  - jevištní „znaková řeč“ („mudrá“ = gesta)
  - prostředek **stylizovaného herectví** nezávislý na řeči (ritualizovaná řeč těla)
  - polohy prstů a dlaní, souvisí s pohyby předloktí i ramen
- význam však nesou na jevišti i stylizované pohyby nohou, systém chůze, kroků, tanců...
  - viz nátja

bratr

žena

jelen

mudry (gestické stylizované znaky)

manžel

rozum

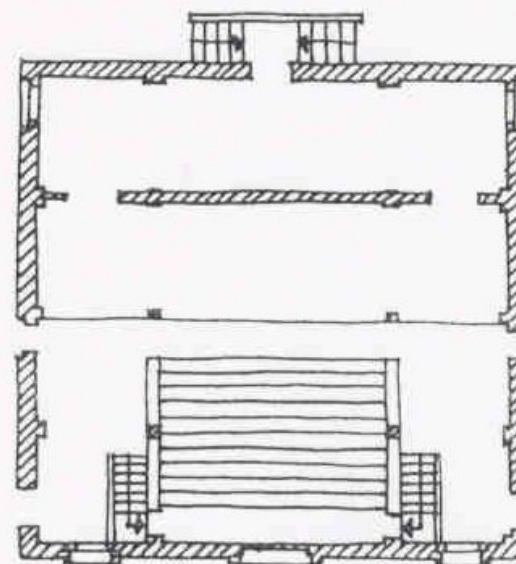
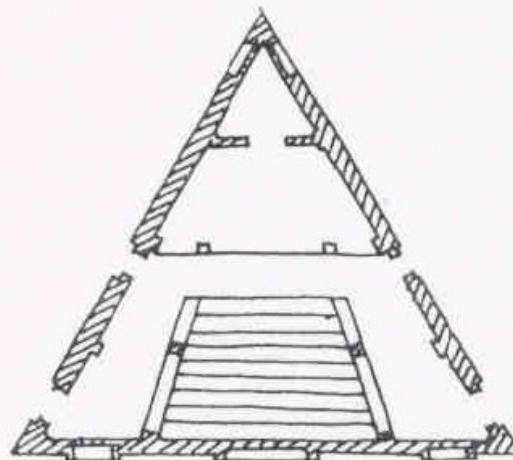
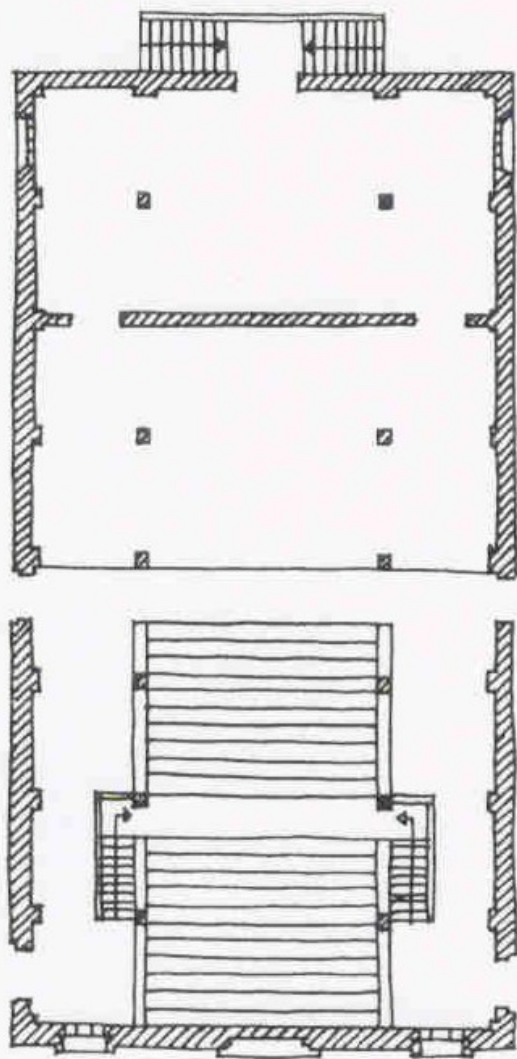

Divadelní prostor:

- nedochována žádná **divadelní budova**
  - ani v eposech o nich nejsou zmínky
- příručky je však uvádějí
  - „budovy určené výhradně divadelním účelům“
- permanentní stavby / dočasné přístřešky ?
- hrálo se jen při určitých příležitostech
- jak podle *Nátjašástry* divadelní budovy **stavět**:
  - 1. vybrat a upravit pozemek (rozorat, vyčistit)
  - 2. stavba základů, sloupů, zdí, dokončení (všechny fáze stavby mají provázet obřady)
  - 3. vysvětit hotovou budovu

3 typy staroindického divadelního prostoru

Jevištní konvence:

- společný odchod herců po každém dějství
- speciální gesto pro monolog
- minimum rekvizit
  - vše se muselo zahrát
- tabu
  - vše, co by diváka mohlo uvést do trapnosti či rozpaků
- dramatici vše rádi porušovali...

Herci a divadelníci:

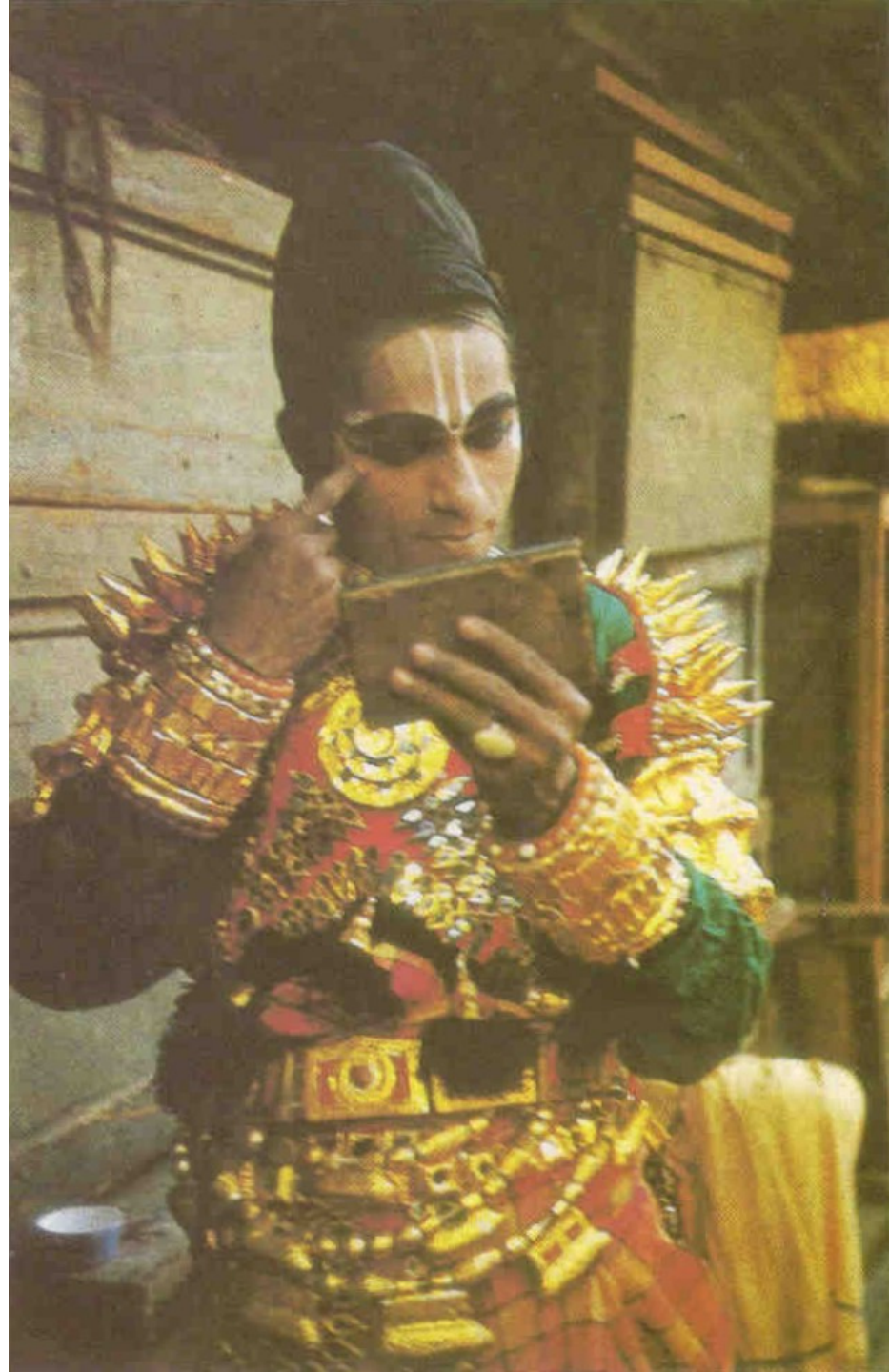
- profesionální charakter (herecká náročnost)
- kočovné skupiny, hrály při mimořádných příležitostech (nákladné)

Složení hereckých skupin:

- **sútradhára**
  - principál + cokoli bylo třeba (náročné)
- **jeho žena**
  - herečka
- **herecký soubor**
  - obvykle ženy i muži (v některých oblastech ženy hrát nesměly)
  - museli ovládat sanskrt i mnoho prákrtů, zpívat, recitovat, tančit, ovládat mudry i kroky...
  - herečky: manželky a dcery herců
  - komplikované postavení herců v indické společnosti souviselo i s kastovním systémem

- **tanečníci a tanečnice**
  - nehráli, jen tančili (sólové výstupy)
- **choreograf**
- **hudebníci**
  - každá herecká skupina měla vlastní kapelu
  - uváděla představení krátkým koncertem, hrála během inscenace, vyplňovala přestávky
  - nástroje: rytmické (bubny, gongy, činely), strunné (např. sitar), dechové (bambusová flétna, píšťala)
- **řemeslníci**
  - nebyli specializovaní, museli zvládnout: výrobu paruk, korun, dřevěných a kovových předmětů (zejm. maket zbraní), kostýmů, napodobenin šperků, květinových věnců, barvení látek...

herec se líčí
před vystoupením

Dramatici:

- **Ašvagoša** (1.–2. stol. n.l.)
  - buddhistický básník
  - *Hra o Šáriputrovi* (nejstarší hra staroindické dramatiky)
- **Bhása** (2. stol. n.l.)
  - náměty čerpal z eposů
  - *Chudý Čárudata* (nedokončené drama)
- **Šúdraka** (3.–4. stol. n.l.)
  - *Hliněný vozíček* (dokončený *Chudý Čárudata*)
- **Kálidasa** (5. stol. n.l.)
  - „indický Shakespeare“, dvorní královský autor
  - *Šakuntala* (námět z *Mahábháraty*)
- **Harša** (7. st.n.l.)
  - *Perlový náhrdelník*

Moderní indické drama:

- centrum: **Kalkata** (Bengálsko)
  - dnes „jen“ 4 stálá profesionální divadla (1872 otevřeno první)
- hry indických autorů podle evropských zdrojů
  - psány většinou anglicky
  - první hra: Krishna Mohana Banerja: *The Persecuted* (*Pronásledovaný*, 1831)
- **Rabíndranáth Thákur** (1861 – 1941)
  - nejúspěšnější autor uváděný i mimo Indii
  - psal bengálsky, celkem **20 her** – např. *Poštovní úřad*, *Červené oleandry* aj.

LITERATURA:

- KALVODOVÁ, Dana: ***Asijské divadlo na konci milénia*** (Praha, 2003)
- KALVODOVÁ, Dana: ***Divadelné kultúry východu*** (Bratislava, 1987)
- KALVODOVÁ, Dana: ***Pod praporem krále nebes*** (Praha, 1987)
- HAVLÍČKOVÁ KYSOVÁ, Šárka: ***Hastábhinja : gesta rukou v tradičním divadelním umění Indie*** (Brno, 2013)
- MALÍK, Jan: ***Kapitoly z dějin loutkářských kultur. Díl 1., Indie*** (Praha, 1983)
- ZBAVITEL, Dušan: ***Průvodce dějinami staroindické literatury*** (Třebíč, 1996) pasáž o divadle s. 219–254